

İKTİSADİ İNANISLARIN SİYASİ HAYATTAKİ ROLÜ (*)

Yazan: Prof. Georges Vedel

Çeviren: Prof. Dr. Muvaffak Akbay

1 — Objektif vakıalar mı, yoksa inanışlarını netice itibariyle sosyal kuruluşların ve hadiselerin başlıca sebebinin (illî unsurunu) teşkil ederler.

Materyalistler mi haklıdır yoksa idealistler mi? Ne kadar garip görünürse görünsün bu şekildeki suallerin cevabını bulmak hali hazırda (hatta şüphesiz yakın bir gelecekte) siyaset ilminin tekâmülü için şart sayılamaz. Siyaset ilmi yukarıda bahis mevzuu edilen esaslı meselenin hali ile meşgul olacak derecede eskimiş ve gelişmiş değildir. Zira materyalizmle idealizm arasındaki münakaşa metodolojik olmaktan ziyade kelimenin hakiki manasiyle fizikötesi mahiyettedir. Materyalistler, cemiyet halinde yaşayan fertlerin sübjektif telâkkilerinin, hatta maddî mahiyette objektif vakıaların husul bulmasında birinci plânda bir rol oynadığını, idealistler de fikirlerin az veya çok sıkı bir şekilde objektif mutalara tabi olduğunu inkâr etmiyorlar. Bununla beraber münakaşa bitmiş veya mevzuu ortadan kalkmış değildir. Bütün mesele, ele alınan bu iki - objektif veya sübjektif - unsurdan hangisinin birinci derecede, başlıca rol oynadığını tayindir. Bu mesele, henüz rüşeym halinde bulunan ve pek az sayıda müşahadelere istinat ettiği için talilî ve nazarî mülâhazalara terkedilmiş olan bir ilim için hayatî mahiyettedir. Hiç şüphesiz tam manasiyle inkışaf etmiş, neticeye götüren sentezlere yaklaşmış ve olgunluk safhasında başlangıçta hareket mebdelerini teşkil eyliyen ontolojik meselelerle tekrar karşılaşan bir ilim için de bu mesele aynı ehemmiyeti haizdir. Buna mukabil, mutavassıt safhada, ilmin gençlik çağı diyebileceğimiz, elde ettiği müşahadeleri bir araya getirip bunları makul fakat mevzii mahiyette bir takım nazariyelerle birbirine raptettiği, hayalleri terkedip henüz her şeyi tek kanuna irca ihtirasına kapılmadığı devresinde mesele çok daha az ehemmiyet arzeder.

İmdi, siyaset ilminin hali hazır durumu da budur. Önceden veya inceleme sırasında bir cemiyet ve tarih felsefesi hakkında taraf tutmağa

(x) Bu makalenin aslı Unesco için hazırlanmış ve bu idarenin müsaadesile "Revue Française de Science Politique" dergisinin Ocak - Haziran 1951 tarihli ve 1.2 sayılı nüshasında yayınlanmıştır.

mecbur olmadan iktisadî inanışlar ve bunların siyaset hayatındaki rolü meselesiyle meşgul olunabilir. Mevzuumuzun esasına girmeden önce bu hususu belirtmeyi faydalı gördük.

2 — Bu etüde başlarken diğer bir nokta üzerinde de durmak lâzımdır. Siyaset hayatında umumiyetle inanışların rolü çeşitli şekillerde tetkik olunmuştur. Siyasî kuruluşların unsuru ve tarihî tekâmülün saikleri olarak dinî ve ahlâkî inanışlar, muhtelif memleketlerde, bir çok derin tetkiklere mevzu teşkil eylemişlerdir. Buna mukabil, umumiyet itibariyle iktisadî inanışlar ihmal olunmuş veya hiç değilse bu inanışlar, siyasî hayat üzerindeki tesirleri bakımından bir tetkike, pek nadiren tâbi tutulmuşlardır. Bu makalenin, meselenin hatta basit bir tetkiki olduğunu ifade etmek, tahammülü aşan bir iddiakârlık olur. Burada, bir meselenin hallinden ziyade vaz'ı bahis mevzuudur.

3 — Eğer bu iki ilk mülâhazaya bu tetkikin serlevhasını izaha çalışsan bir üçüncüsünü ekler isek maksadımızı kâfi derecede belirtmiş oluruz. İki gayemiz var: Evvelâ iktisadî inanışların ne olduklarını araştırmak. “İnanışlar” kelimesi bir maksadı mahsus ile ve daha dar bir mana ifade eden, sadece şuurlu ve insicamlı tasavvurları hatırlatan “fikirler” kelimesine tercihan kullanılmıştır. İleride de belirtileceği veçhile, fertlerin ruh âlemlerine dahil ve subjektif mahiyette olmakla beraber behemehal şuurlu bir düşünce teşkil eylemiyen ve hudutları belirli bir sisteme sokulamayan bir vakıalar mecmuası üzerinde durulmak istenilmektedir. Diğer taraftan, “iktisadî” inanışlarla yani malların ve hizmetlerin istihsal ve tedavülüne müteallik olanlarla iktifa edilecektir.

Bu suretle iktisadî inanışların vasıfları belirtildikten sonra, - ikinci gayemiz olan - bu inanışları hangi münasebetlerin (daha doğrusu hangi tip münasebetlerin) siyasî kuruluşların ve hâdiselerin tekevvününe bağladığını araştırmak gerekecektir. Nasıl, tetkikimize mevzu teşkil eyliyen inanışların “iktisadî” vasıflarını tarif edebilmek için ilme ait olmaktan ziyade konuşma diline dahil olan bir anlama müracaat edildi ise, onun gibi “siyasî hayat” dan kastedilen mâna da, devlet halinde teşkilâtlanmış cemiyetlerin idaresine müteallik vakıaların heyeti umumiyesidir. Bütün bunlar bittabi tavzihlere ve daha doğrusu tashihlere muhtaçtır. Bu etüdün mukaddemesini fazla uzatmamak için bu mebhasde fazla durmamak ve okuyucunun bizi “iktisadî” ve “siyasî” kelimelerini kullandığımız zaman kâfi derecede anladığını farzetmek gerekmektedir. Bu itibarla birbirini takiben:

- İktisadî inanışların umumî vasıflarını ve
- Bu inanışların siyasî hayat üzerindeki tesirini inceliyeceğiz.

I

İktisadî inanışların umumî vasıfları

4 — İktisadî inanışların **birinci vasfı** onların oluş tarzlarına ve bununla müterafik olarak bu inanışların ayırd edilmelerinin güçlüğüne mütealliktir. Her ferdin, nefsinde, şuurî veya gayri şuurî, vazih veya muğlak bir şekilde ahlâkî veya fizikötesi inanışlar taşıdığıının müşahadesi haricî âlem olmuştur. Bunun gibi, her fert umumiyetle zannedildiğinden çok daha geniş bir şekilde iktisadî inanışlara da sahiptir. Hiç şüphesiz, bunların sistemli bir izahını yapabilenler veya sadece kanaatlerini anlaşılır bir şekilde ifade edenler nadirdir. Ancak bu keyfiyet, böyle bir inanışın mevcut olmasına ve bilhassa siyasî sahada bu ferdin tarza hareketi üzerinde müessir bulunmasına mâni değildir. Meselâ, bütün memurları (daha doğrusu bütün “bürokrat” ları) fuzulî veya tufeyli telâkki etmek şeklindeki en basit bir intiba bile, esasında, hakikata uygun olmasa da fiilen mevcut, müessir ve “istihşal” veya “iktisadî servet” mefhumları gibi temel unsurları bahis mevzuu eden bir iktisat telâkkisini tazammun eyler. Basit de olsa, bir çok kimselerin bir maden sanayii patronunun bir işletmenin tahlilinde mütalâa olunan kazancı ile, bir sinema artistinin şans veya kabiliyetin müşterek semeresi olarak müsamaha ile bakılan (ve birincisi ile mikdar bakımından mukayese edilebilir) kazancı arasında yaptıkları tefrik, aynı zamanda iktisadî mekanizmanın bir **tasvirini** ve ahlâkî normların **emirlerini** işin içine katan gayri şuurî, sayısız ve mudil inanışlara istinat eder. Burada (yukarıdaki tefrik şeklinde tecelli eden) şuurî inanışın temelinde aynı zamanda **teori** ve **doktrin** vardır.

Bu itibarla, ekserî kimselerin iktisadî inanışlarının hakiki ve umumî muhtevası doğrudan doğruya tesbit edilemez. Bunun için bir nevi emarelerden istidfâl metoduna müracaat olunması gerekecektir. Her hangi müşahhas bir tepki, bir mülâhaza, bir tarzı hareket, tezahür şekillerinden çok daha geniş bir mâna taşırlar. Bu hakiki mâna, ancak, bir şümullendirme ve derinleştirme ameliyesi ile meydana konabilir: Şümullendirme, çünkü her emare diğer emarelerle birleştirilmelidir. Derinleştirme, zira her emare için onu vücuda getiren esaslara inmek lâzımdır. Bu tahlil bir psikanalize çok benzemektedir; çok defa, tetkik olunan şahsın, hüsnü niyetle, tarzı hareketi hakkında verdiği düzeltilmiş ve sun'î izahatın yerine daha az vazih fakat daha tabîî (spontané) gerçek izahatın ikamesi lâzım gelecektir.

Müstesna vaziyetler bir tarafa bırakılacak olursa iktisadî inanışların tetkikinde muayyen şu veya bu şahıstan ziyade (coğrafi, sosyal, ideo-

lojik) gurup şeklinde tavsif edilecek olan bir fert kitlesi bahis mevzuu olacaktır. Bu ameliyede idareci unsurların inanışlarını fert kitlesinin inanışlarının ifadesi olarak ele almamağa çok dikkat etmek lâzımdır. Bu iki inanış arasında benzerliklerin ve ekseriya pratik sahada varılan neticelerde ayniyetin bulunduğu şüphesizdir. Bununla beraber ekseri ahvalde idareciler ve kitle birbirinden ayrı âlemlerde faaliyette bulunurlar. Bir misal olarak, muayyen bir siyasî partinin iktisadî inanışlarını alırsak, partinin görüşlerinin Parlamento veya Millî Kongre kürsüsünde izahıan iktisad veya maliye mutahassısı bir teknisyene tevdi edilmesi şayanı dikkattir. Fakat bu partinin muayyen bir şehirdeki toplantısında cereyan eden münakaşalar dinlenecek veya mahallî haftalık gazete okunacak olursa kitlenin inanışlarının ne derece farklı olduğu görülür. Bu vâdide bir mukayese bizi aydınlatabilir. Meselâ bir fizikcinin atom enerjisi hakkında edinmiş olduğu fikir ile basit bir kimsenin aynı husustaki intibayı arasında pek fazla müsterek noktaların bulunmadığı hususunda herkes müttefiktir. Fizikte bunun büyük ehemmiyeti yoktur; çünkü, netice itibariyle, atom enerjisinin istihsali tekniği üzerinde sadece fizik âlminin kanaati müessirdir. İktisadî inanışlar sahasında ise, hiç değilse demokratik memleketlerde, aksine ekseriya basit vatandaşın kanaati hâkim olur.

Bu kanaat nasıl öğrenilebilir? Bu hususa burada sadece bu kanaati öğrenmenin güçlüğünü işaret için temas edeceğiz. Sosyal ilimlerin bu malumatı elde edebilmek için tecrübe edilmiş teknik vasıtalara sahip olduklarını, zira bu mesele ile başka tipte inanışların tetkikinde karşılaşmış bulduklarını işaretle iktifa eyliyelim. Buna mukabil, evvelce de belirtilmiş olduğu veçhile, bu teknik vasıtaların iktisadî inanışların araştırılmasına tatbikinin arzu edildiği derecede gelişmemiş bulunduğunu da ilâve edelim.

5 — İktisadî inanışlara, hiç değilse insanların ekseriyeti nazarı itibara alındıkta, tanınması gereken **ikinci vasıf**: Bunlarda muhakemenin payının çok az, ihtirasların payının çok fazla oluşudur.

İktisadî âlem kadar kitlenin alışıık olduğu ve yine iktisadî âlem kadar kitleye yabancı başka bir şey yoktur. Bu tıpkı, hepimizin sularına girdiğimiz fakat hatta fikren dahi, çok azımızın nereden çıkıp nereye döküldüğünü araştırdığımız, büyük bir ırmağa benzer. Bunun neticesi, ekserî insanlar, daima gözlerinin önünde duran mekanizmaların ve müesseselerin mahiyetlerine nüfuz etmek ve onları anlamak hususundaki kendi kabiliyetlerine karşı safdilce bir itimat taşırlar. Aynı zamanda, müşahhas bilgi unsurlarının kifayetsizliği, inanışta hissî âmillerin zuhurunu kolaylaştırır. Bu, iktisadî inanışların, bütün diğer kâzip muhakeme mahsulü (pseudo-rational) inanışlar gibi mantıksızlıklarla ve bu mantıksızlıkların yegâne

hal çaresini teşkil eylemesi itibarile de, sihirli unsurlarla meşbu olması demektir.

Bu müşahedenin ilk neticesi iktisadî inanışların bir muhitten diğer bir muhite geniş miyasta değişiklikler arzemesidir. Memleketleri, sınıfları, partileri birbirinden ayıran bütün ideolojik farklar iktisadî inanışlar üzerine kuvvetli bir şekilde inikâs eder ve bilginin objektif ve eksiksiz olmak vasfına istinad eden muhakeme burada birleştirici rolünü oynayamaz.

Bu hususta zikredilebilecek misaller sayısızdır. Bunlardan en mütebariz olanı Fransa'da ticarî ve sınaî çevrelerin "iktisadî hürriyet" e karşı takınmış oldukları tavidir. Bu çevrelerde ekseriyetle benimsenilen ve müteaddid temsiliî teşekküller tarafından resmen ifade edilen bir doğmaya göre, devletin iktisadî hayatı gütmek için her müdahalesi kötüdür ve bundan ictinap edilmesinin doğuracağı neticeden çok daha kötü neticelere sevkeder.

Son otuz sene zarfında müşahede olunan müdahaleciliğin artışı, bunlar tarafından, çok defa, iktisadî hayatı azamî derecede serbest teşebbüsün elinden almak hususunda, sol partilerle memurlar arasında vaki bir anlaşmaya atfedilmiştir. Bununla beraber, aynı çevrelerin mensupları, ferden veya toplu olarak, kendi ticaret veya sanayilerinin ecnebi rekabetine karşı korunmasını, hatta daha ileri giderek, istihsâl fazlalığı takdirinde, bizzat kendilerine karşı himayesini amme iktidarının en basit bir vazifesi telâkki ederler. Şüphe yok ki, her ferd veya her grup, bu ciheti, yalnız kendisini alâkadar eden ve kendisince hususî bir ehemmiyeti olan iktisadî sektör için kabul eder. Aynı dimağlarda biri liberâl doğma'ya diğeri devletin himayesinin meziyetlerine bağlılık şeklinde birbirine zid iki inanış birlikte bulunmaktadır. Mantikî unsurlar bu inanışların ifadesine bir şekil vermekten başka bir işe yaramazlar. Bu inanışların köklerinin hislere dayandığında, bunların menfaatlerin himayesine mütemayil kuvvetli bir affectif cereyanın neticesi olduğunda şüphe yoktur. Bütün bunlar, devlet himayesinin iyi taraflarile ticaret ve sanayiın serbestisinin meziyetlerini birbirine mezcetmek arzusuna irca olunabilir. Hürriyet veya himayeden birini seçmek veya, bunlar arasında bir sınır tayini mantikî bir netice olurdu. Fakat, hissi hareket noktaları hissi ve kendisine mahsus mantığı olan bir neticeye sevk ediyorlar. Tezadın karşılıklı iki unsuru sihirli bir sentez içinde eriyor. Birbirine zid iki iddianın birlikte mevcudiyetini sağlayan, iki çeşit rekabet veya fazla istihsal bulunduğu hususunda az çok şuurf telâkkidir: Bunlardan biri, bizzat maruz kalınan ki kötü niyetlidir ve kötü neticeler tevlid eder; diğeri başka sektörlerde mevcut

olandır ki iyilik ve bolluk sağlar. Esbabı mucibe yerine kaim olan çeşitli hislerin altında nazarı itibara alınan rekabet (veya başka hallerde tanzim edilmemiş istihşâl) kâh bir şeytan, kâh bir melek telâkki edilmekte ve objektif bir vakıa olmaktan ziyade sihirli bir mahiyet taşımaktadır.

Kaldı ki, burada ele alınan misâl oldukça mücerreddir. Muayyen bir memlekette, her sınıfın, her sosyal muhitin "şeytan" larının listesi ve bunun mukabilini teşkil eden "melek" lerinin listesi çıkarılabilir. Bir gruptan diğerine, vergi tahakkuk ve tahsil teşkilâtı, memurlar, sosyal mükellefiyetler, kapitalistlerin kârı, Yahudî'ler, Amerika'lılar, Komünistler iktisadın melekleri veya şeytanları olarak telâkki edilir. Hiç şüphesiz, bu inanışlarda bir objektif hakikat ve mantık unsuru vardır. Kapitalistlerin kârının veya sosyal mükellefiyetlerin iktisadî hadiselerde bir rol oynadıkları doğrudur. Fakat inanışlar yönünden bu unsurlardan her biri üç ayrı şekilde ifade edilebilecek sihirli bir rola sahip olur: İzah edilemeyecek olanı izah etmelidir; mantıkî tezadları hal eylemelidir, o unsura istinadetmek suretile iktisadî meselelerin halli kabildir.

6 — İktisadî inanışların yukarıdakilerine murtabıt olarak bir üçüncü vasfı da belirlemektedir. Kitle için bunlar, düşünülmüş olmaktan ziyade yaşanmış, mantıkî olmaktan ziyade hissî sihirli mahiyette olduklarından şematik ve basittirler. İktisadî hadiselerin mudillîği ve birbirine giriftliği ancak, her ilmî araştırmadaki vuzuh ihtiyacının zaruretinin müdrik olarak yapılan bir tedkik sayesinde anlaşılabilir.

Meselâ para müessesesini ve onun esasını teşkil eylediği hadiseleri vuzuhla belirtebilmek için oldukça mühim bir malûmat mecmuasına ve vasatın üstünde bir dikkat kabiliyetine ve hafızaya ihtiyaç vardır. Hatta, basit bir araştırma ile yetinilecek dahi olsa, paranın muhtelif şekillerini ve fonksiyonlarını bir tasnife tâbi tutmak ve aralarındaki münasebetleri belirtmek gibi nazik bir çalışmayı başarmak lâzımdır. Para mekanizmalarının dinamik bir şekilde tedkikine girişildiği zaman rastlanacak müşkülât da ayrı!

Halbuki paraya müteallik inanışlar umumiyetle çok daha basittir. Fransa gibi, kâğıt paranın altına tahvili keyfiyetinin uzak bir hatıra olduğu ve orta sınıflarda ve halk tabakası arasında hesap parasının az inkişaf etmiş bulunduğu bir memlekette, ekseriyetin aklında para müessesesinin ileri bir şematizasyonu teşekkül eylemiştir. Para bir devlet icadıdır ve devlet kudreti ile emisyon bankasının münasebetleri hakkında aşağı yukarı mutlak bir cehalet içinde bulunan halk kitlesi Banque de France'in sadece doğrudan doğruya Maliye Nazarı tarafından idare edilen bir evrakı nakdiye matbaası olduğunu sanır. Para ile fiyatların mü-

nasebetlerine gelince Fransızların umumiyeti tarafından kabul edilen, en basit şeklindeki kemiyet nazariyesidir: Umumî fiyat seviyesi tedavüldeki para mikdarile alâkalıdır.

İstidraten şurasını işaret edelim ki çok defa belirtildiği gibi, para müessesesinin ve nakit hadiselerinin haddi zatında yanlış olan bu karikatürleştirilmiş anlamı, şayanı hayret derecede hakikate yaklaşabilir. Ezcümle halk kitleleri bu görüşü benimser ve ona göre hareket ederse hakikat olur. Para bir sosyal inanıştır denilmiştir ve psikolojik nazariyelerin inkışafı, nakit hadiselerini izah eden temayülleri yani bunların tâbi oldukları inanışları birinci plâna geçirmiştir. O kadar ki, zahiren bir aykırılık gibi de dursa, para (muayyen hududlar dahilinde) umumen nasıl farz ediliyorsa öyledir ve yavaş yavaş kendisi hakkında edinilmiş olan kanaate benzer. Yanlış kanaat umumileşmekle doğrulaşmaz amma realiteyi değiştirir.

7 — Nihayet iktisadî inanışlarda müşahede edilen **dördüncü vasıf** üzerinde durabiliriz. Tam kelimesi bulunmadığından bunu ifade oldukça güçtür; takribi olarak ve itinalı üslubdan fedakârlık yaparak, bu inanışların iradeci bir görüşe tâbi bulduklarını söyleyebiliriz. Bundan, bu inanışlar zaviyesinden iktisadî âlemin kolayca insan faaliyetine tâbi ve onun elinde istenildiği kalıba sokulabilecek şekilde göründüğünü anlamak lâzımdır. Bu bakımdan, liberâl doktrinlerin garp memleketlerinde hala hatırı sayılır derecede taraftarlara sahip bulunduğu ve bunların mahiyetlerinde esas itibarile, kendiliğinden işleyen tanzim mekanizmalarının mevcudiyet ve değerlerinin kabulü fikrinin bulunduğu vakiasına aldanmamalıdır. Böyle bir ihtiraz varid olamaz. Çünkü, evvelâ, insanın şuurlu bir gayretile liberal devrin avdet edeceği kabul olunduğu takdirde dahi, iktisadî âlemin istenilen kalıba sokulabileceği ifade ediliyor demektir. Bundan başka, artık yüzdeyüz liberaller kalmamıştır ve liberâl unvanı altında iktisadî hayat üzerinde bir nevi şuurî ve iradî tesir şekli iltizam olunmaktadır. Nihayet ve belki de bilhassa bu hususda liberalizmi birbirine murtabit fikirler manzumesi telâkki eden az sayıdaki kimselerle liberalizmi birbirile irtibatı bulunmayan inanışlar yığını sayan kitle arasındaki farkı da nazarı itibara almalıdır.

İktisadî inanışların yukarıdaki vasıflarından şimdi üzerinde durulan vasfı kolaylıkla istidlâl olunabilir. İktisadî inanışlar düşünce âleminde kalmaktan ziyade filiyata inkilâb ederler: Esasen faaliyet düsturları şeklinde ifade olunurlar. Hislere istinad ettiklerinden ve bir bakıma sihirli mahiyette olduklarından ihtilâfların fazlalaştığı bir âlemi tasvir ederler. Basitleştirici olduklarından faaliyete teşvik ederler ve bu faali-

yetin, derpiş olunmamış birbirine girift aksülameller arasında tesirsiz kalmayacağını beyan ederler. Bu şekilde belirtilen iktisadî alemde her şey kolay değildir ama hiç bir şey de mutlak olarak imkânsız değildir.

Bu hususta daha ileri gidilebilir. Esas itibarile yapılan bir hareketin veya arzu edilen bir faaliyetin haklı çıkarılmasını istihdaf etmiyen iktisadî inanışlar, insanların ekseriyeti nazarı itibara alınırca, ne nisbetedir? Yapılan veya yapılması istenilen hareketler, hangi nisbet dahilinde bir şeyin mevcudiyetine inanış üzerinde müessirdir? Bu mesele iktisadî inanışlar için bilhassa ehemmiyetlidir.

Her hâl ve kârda, iktisadî inanışların ister istemez hem bir kıymetler sistemini hem de kıymet hükümlerini istilzam ettirdiği görülmektedir. Bu inanışlar faaliyetten doğmakta ve yine faaliyeti istihdaf eylemektedirler. Onlarda teori ile doktrin ayırdedilmez bir şekilde birbirine karışmıştır. Olan ile olması lâzımgelen arasındaki mantikî tefrikin bu inanışlarda pek yeri yoktur.

8 — Demek ki her insanın kendisine mahsus bir iktisadî aleminin varlığı ve siyaset ilminin vazifelerinden biri de, tedkik edilen sosyal guruplara göre, bunların muhtelif çeşitlerini, teşekkülleri ve tekâmülleri için gereken şartları tesbit ve izahdır. Belki de, bu alemin teşkil eden inanışlara ait vasıfları tesbite çalışmakla henüz elde edilmemiş neticeleri vaktisiz ortaya atmış olduk. Bununla beraber, yaptığımız izahlar bize pek fazla cüretkâr görünmemektedir.

Bu itibarla, hiç değilse geniş hatları itibarile bu izahları kabule şayan telâkki edelim. Vatandaşlar, seçim sandığına oy pusulası atacakları zamana münhasır da olsa, iktisadî meseleleri düşünmeleri gerektiğinde, tercihlerini bu inanışların ve bu iktisadî cosmologie'nin yardımile yaparlar. Siyasî hayat kısmen bunlara tâbidir. Nasıl? Şimdi bunu izaha çalışacağız.

II

İktisadî inanışların Siyasî Hayat üzerindeki tesirleri

9 — Burada rastlanacak meselelerin tedkikinde bir noktayı bir kenara bırakmak lâzımdır: Bu nokta iktisadî inanışların siyasî hayata müessir olmalarını sağlayan müessesevî mekanizmalardır. Bununla beraber bu mekanizmaların pek büyük ehemmiyeti olduğu muhakkaktır: İktisadî inanışların otoriter bir devletdeki rolü ile bir demokrasideki rolü arasında çok derin farklar mevcuttur. Bu sonuncu halde de vatandaşların fikirlerini izhar etme şeklinin yani netice itibarile, siyasî kuruluşun arzettiği esas teşkilât tipinin de pek büyük ehemmiyeti vardır. Ancak, şüp-

hesiz bu şekilde bir tedkikin teferruatına girilemez. Kısa olabilmek için, aşağıda, mümeyyiz vasıfları temsili rejimin tatbiki ve siyasi partilerin çokluğu olan, klâsik tipte demokrasilerin müessesesevî kadrosu esas ittihaz edilecektir.

10 — Böylece hudutlandırılması halinde dahi bahis mevzuu mesele büyük ölçüdedir ve bu hususta bir fikir sahibi olabilmek ancak halli lâzım gelen hususları işaret ve bununla müterafık olarak Dekart'çı metoda göre, mevzuumuzu bir takım tasniflere tâbi tutmak suretile mümkündür.

Birinci husus, birinci tefrik : Tedkik mevzuu olan inanışların hangi sosyal seviyeye aid buldukları keyfiyeti. Münhasıran yukarıda tesbit edilen siyasi taazzuv nazarı itibara alınır, idare edenlerin, kitlenin ve bunların arasında mutavasıt rolünü ifa eden mahallî siyasi veya sendikacı teşkilâtın iktisadî inanışlarını birbirinden ayırdetmek lâzımdır. Bu yapıldıktan sonra, bu üç guruptan her birinin bahis mevzuu olan memlekette, partilerde veya sendikalarda müessiriyet derecelerini nazarı itibara almalıdır. Bundan başka, hukukan idareci addolunamamakla beraber, filiyatta işlerin tedvirinde büyük dahli bulunabilecek şu veya bu sınıfın oynayacağı rolü de unutmamalıdır. Garp memleketlerinde bu bakımdan gazetecilere ve memurlara hususî bir ehemmiyet atfetmek gerektir. Fransa'da, sol hükümetler için pek çok defa ileri sürülen mazretlerden veya tenkidlerden biri de bunların, menşeleri veya yetişiş şekilleri itibarile liberâl kapitalizme taraftar olanlardan başka, maliye ve iktisat teknisyeni temin eylemek imkânsızlığı karşısında kalmış bulunmalarıdır.

O halde, iktisadî inanışların siyasi hayat üzerinde oynadıkları rolü tayin eyleyebilmek için mevcut çeşitli sosyal gurupların mütekabil tesir derecelerinin tahliline girişmek iktiza eder, bu işin arzettiği sayısız incelikleri tahmin güç değildir. Bu tahlil, tabir caizse, aynı zamanda şakulî ve ufki bir şekilde yapılmalıdır. Zira aynı zamanda (kelimenin geniş anlamında) her gurubun hareket tarzını tedkik etmek ve her gurubun içinde çeşitli unsurların seviyelerine göre ehemmiyetlerini takdir eylemek icabeder. Esasen bahis mevzuu tahlil iktisadî inanışlara maksur değildir. Çünkü, netice itibarile, incelenen cihet hangi gurubun (ve bu gurup içinde hangi kısmın) görüşlerini millete mal ettiği'dir. Bazı kavimler - meselâ Almanya'yı nazarı itibara alalım - "teknisyen" lere karşı saygı beslerler ve bu, iktisadî meselelerde kitlenin idarecilere daha kolaylıkla kendini teslim etmesi neticesini doğurur. Başka yerlerde, bilâkis teknik'e karşı itimadsızlık vardır ve kitlenin tazyiki (ve binaenaleyh onun ina-

nışları) daha hissedilir şekildedir: Netekim kurtuluşu müteakip Fransa'da böyle olmuştur.

11 — İkinci husus, ikinci tefrik : Bir memlekette, bir sınıf dahilinde, bir muhitte, teşekküllerde muayyen bir zamanda iktisadî meselelere atfolunan ehemmiyet. Burada da materyalistlerle idealistler arasındaki münakaşayı bir tarafa bırakmaklığımız lâzımdır. Birincilere göre, dinî, ahlâkî veya kelimenin dar manasında siyasî bir kılığa bürünseler dahi asıl neticeye tesir eden iktisadî mahiyetteki endişelerdir. İkincilere göre ise, bilâkis, iktisadî amiller müvacehesinde diğer inanışların (hiç değilse nisbî) bir bağımsızlıkları vardır. Burada, inanışları birer vakıa olarak ele aldığımızı ve “netice itibarile” şu veya bu objektif mutanın eseri oldukları ve hatta bunların birbirlerine ırcanın mümkün bulunup bulunmadığı hususları üzerinde duramayacağımızı bir kere daha hatırlatalım. Bu görüş zaviyesini yeniden belirttikten sonra sübjektif olarak iktisadî meseleler telâkki olunan meselelerin gayet mütehavvil bir ehemmiyet derecesine ve bir role sahip buldukları inkâr olunamaz.

Yukarıda ifade olunan hususlarda derhal bertaraf edilmesi lâzım gelen bir anlaşmazlık bahis mevzuu olabilir. İktisadî inanışların “tesirsizliği” nin bizi alâkadar eden bakımdan ne münhasıran ne de esas itibarile siyasî veya dinî veyahut umumiyet itibarile iktisad - dışı meselelere atfolunan tefevvuk ile münasebeti yoktur. Aksine iktisadî inanışların siyasî hayat üzerinde hiç değilse müsbet bir şekilde, başlıca bir rol oynamamaları halinde dahi hayatın iktisadî veçhelerine atfedilen ehemmiyet büyük olabilir. Meselâ, hâkim olan iktisadî inanış iktisad ile siyasetin birbirinden ayrılması zarureti şeklinde tecelli ediyorsa o inanış siyasî hayata hâkim bir unsur olmak vasfını kendi kendine kaybetmiş olur. Fransız “üçüncü cumhuriyet” inde (sol cenahda sosyalist partisinin inkişaf etmesinden önce) uzun zaman partiler hayatında iktisad - dışı inanışlar hakim olmuştur ; aynı hadise bazı devirlerde Birleşik Amerika'da da müşahede edilmiştir. Bu hiç bir zaman bahis mevzuu olan devirlerde, Fransızların veya Amerikalıların maddî refaha bigâne kalıp sadece afakî mevzularla iştigal ettikleri manasına gelmez. Bu sadece onların siyasî müdahalelerin iktisadî meselelere daha iyi bir hal sureti getirmeyeceğine inanmakta olduklarını gösterir.

O halde, iktisadî inanışların iki türlü “tesirsizliği” vardır. Bunlardan birincisi ve hakikî olanı, şu veya bu gurubun tâlî derecede telâkki ederek hayatın iktisadî veçhelerine lâkayıt kalmasından doğar. Doğrusunu söylemek lâzımgelirse, bu hareket şekli kitlede nadiren müşahede olunur, ancak ileri derecede mertebelenmiş ve disiplinli bir cemiyette ida-

reci çevrelerin kanaatinin bu şekilde olması, netice itibarile iktisadî inanışların ikinci derecede bir rol oynamaları için kâfidir. Orta çağ cemiyyetinde bu hadiseye geniş miyasta rastlandığı muhakkaktır ve bilindiği gibi, Kapitalizmin doğuşu servet ve kâr mevzularıyla meşgul olmanın iyi görülmemesi kanaatinin terkedilmesiyle müterafık olmuştur. Buna mukabil, siyasî bakımdan iktisadî inanışların "tesirsizliği" sadece iktisat ve siyasetin sahalarının birbirinden ayrı olduğu düşüncesinin, hatta bunlardan ikicisinin tâlî derecede telâkki edilmesi halinin mevcut bulması halinde bile, eseri olabilir. Bu takdirde, iddia olunan tesirsizliği daha yakından tahlil etmek gerekir. İktisadî inanış, hakikatte tesirsiz değildir. Sadece iktisadî nizam üzerinde her nevi müessesevî tesirleri bertaraf etmesi bakımından onun istikrarını sağlar. Aynı zamanda, değıştirici sebeplerden en kuvvetlisini ortadan kaldırması veya tesirini tahfif etmesi bakımından da siyasî nizamın bir istikrar unsuru olur. Böyle hallerde, iktisadî inanışların bir binada çimentonun ifa ettiği vazifeye benzer, hakikî bir tesirleri vardır. Tesirsizliklerini sadece bir istikrar unsuru olmaları manasına almak lâzımgelir.

12 — Üçüncü husus, üçüncü tefrik: ki buna yukarıdaki müşahedeler esasen bizi hazırlamış bulunmaktadır: İktisadî inanışlar, kendilerini vücade getiren amiller ve siyasî hayat üzerindeki tesir şekilleri bakımından muayyen bazı çeşitlere irca olunabilirler.

Bu hususu belirtebilmek için birbirinin tam mânasiyle zıddı olan ve serinin iki ucunu teşkil eden iki çeşidi ele alalım: Efsane (mythe) ve tepki (réflexe)

Efsane inanışın (burada "efsane" kelimesinden G. Sorel'in kullandığı mânanın Fransa'da taammüm etmiş olan daha geniş anlamı kastolunmaktadır) üç vasfı vardır: Şümüllü oluşu, izahçı değeri ve dinamizmi. İktisadî efsane her şeyden evvel geniş bir vakıalar mecmuasını alâkadar eder ve hakikatte ekserî ahvalde, iktisadî âlem hakkında esaslı bir görüş teşkil ettiği iddia olunan bir inanıştır.

Esasen bu sebeptendir ki nadiren münhasıran iktisadî mahiyeti haizdir. Çok miktarda unsurları ihtiva eylediğinden bunların içine iktisat dışı unsurların da katılması mümkündür. İktisadî efsanenin ikinci unsuru olan izahçı değeri onun geniş olmasından neşet eder. Bu efsanenin taallük eylediği vakıalar, birbirlerine, mantıkan, aynı zamanda hem pozitif nizam hem de değerler nizamı bakımından izahçı bir unsur ile bağılırlar. Nihayet, efsanenin dinamizmi, ona bir çok hadiselerin tâbi bulunduğu hususundaki telâkkinin ve efsanenin bu hadiselerin sebeplerini

basite irca etmesi keyfiyetinin, görünüşte kolay ve başarı ile neticele-
neceği muhakkak sanılan faaliyete teşvik eder mahiyette olmalarından
doğar.

Geçmiş zamanların ve bugünkü hayatın müşahedesinden bu efsane-
inanışlar hakkında müteaddit misaller bulmak mümkündür: “Serbest
teşebbüs”, “bir insanın diğer bir insan tarafından sömürülmesi” gibi
inanışlar, yapılan tarifi doğruluğunu isbat için ele alınabilir. Bu tarifi
doğruluğunu tesbit, ilmi veya idareci çevrelerden ziyade kitlelere nüfuz
etmiş olduğu için kâfi derecede ehemmiyet atfedilmemiş bir efsane - ina-
nış nazarı itibara alınır, belki daha kolay olur: “bolluk” efsanesin-
den bahsetmek istiyoruz. Bu efsanenin geniş şumûlü iktisadın bütününe
kabili tatbik çok umumî bir görüş teşkil eylemek iddiasında oluşunda
tezahür eder: İnanış, tarihin, artık bütün ihtiyaçlarını tam mânasiyle tat-
min imkânını elinde bulundurduğu ve bu ihtiyaçların mütamadî inkişafı
karşısında bile çaresiz kalmayacağı bir safhasına erişmiştir. Bu efsane-
nin izahçı değeri aynı zamanda hem pozitif nizamda hem de normatif
nizamda belirmektedir. Pozitif nizamda, iktisad tarihi, geçmişteki ikti-
sadî bünyeler ve bu bünyelerin halen içinde buldukları buhran teknik
terakkinin artması ile izah edilmekte veya edilmek istenilmektedir. Nor-
matif nizamda ise, bir cemiyetin değeri bolluk imkânlarından faydalana-
bilmesi ile ölçülmektedir. Nihayet, efsanenin dinamizmi, doğurduğu ümi-
din muazzam oluşundan ve buna ulaşmak vasıtalarının basit görünme-
lerinden neşet eder. Bununla beraber, bu son noktada, inanışın siyasî ha-
yat üzerindeki tesirinin istikrarı sağlayıcı mahiyette olması hallerine
dair yukarıda verilen izahatı hatırlatabiliriz. Burada, bolluk efsanesinin
siyasî sahada telkin eylediği faaliyeti tetkik fazla uzun sürer. Ancak bu
tetkik siyaset sahasında muhafazakâr temayülleri ihtilâlcî temayüllere
mezceden inanışa güzel bir misâl olabilir.

13 — Efsane - inanışa tam mânasiyle zıd olan inanış çeşidi tepki-
inanıştır. Bu halde, tedailerden doğan ve geçirilmiş bir tecrübenin iyi
kötü tefsirinden “vücade getirilmiş” psikolojik haletler bahis mevzuu-
dur. Burada iktisadî bir Weltanschauung’u izahçı bir umumî prensibi
hatırlatan bir şey yoktur. Buna verilebilecek en vazih misâl hiç şüphesiz
Birinci Cihan savaşını takip eden yıllar zarfında Almanya’da mark’ın
sukutundan doğan inflation aleyhdarı tepkidir. Bu tepki, inflation’un
umumiyetle arzu edilmeyen bir hâdise olarak telâkki edilmesi şeklinde
mantikî bir tefsir tarzından ziyade, halkın, tedavül vasıtalarının artışı
izah eden az çok kabule şayan sebeplerin üzerinde durmaması suretinde
tezahür etmiştir. Bundan başka, kitle inflation’un diğer şekillerini bil-

mediğinden, sadece tedavüldeki evrakı nakdiyenin mikdariyle alâkadar olmuştur. Böylelikle bir takım "hususiyetler ihtiva eden bir tepki" doğmuş ve Alman hükümet adamları, bilhassa 1931 buhranını takibeden yıllar zarfında bu ciheti nazarı itibara almak zorunda kalmışlardır. Cumhuriyetçi partinin idarecileri, iktisadî bakımdan değeri münakaşa götüren sistematik bir déflation siyaseti gütmüşler ve Schacht tecrübesinin başlangıcına, bir tehlike çanı rolünü oynayacak ve panik yaratabilecek olan inflation emaresini (yani evrakı nakdiyenin çoğalmasını) her ne bahasına olursa olsun bertaraf etmek arzusu hâkim olmuştur. Déflation taraftarı olmasına imkân bulunmayan bir nakid ve iktisad siyasetini kitlenin itimadının veya korkusunun bağlı bulunduğu inflation emaresinden ayırdedebilmek için yeni teknik usuller icadı zorunda kalmıştır.

Tepki inanışların siyasî hayat üzerinde umumiyetle çok şiddetli bir tesirleri vardır. Seçim zamanlarında, seçmenlerin anı taraf değiştirmelerine sebep olabilirler. Fakat, eğer kitle, bahis mevzuu olan zamanda, hislerini ifade için seçim vasıtasına sahip bulunmayorsa bu inanışlar şiddetli kargaşalıklar yaratabilirler.

14 — Şümulleri bakımından az çok iddialı, unsurları bakımından az çok mudil, tesirleri bakımından az çok şiddetli olan iktisadî inanışlar, efsane - inanıştan tepki - inanışa kadar, keyfi hükümlere dayanmadan tasnifine imkân bulunmayan bir çok kısımlar halinde sıralanırlar.

Bilindiği gibi, burada bunların etraflı bir tedkikini yapmış olmak iddiasında bulunmadık. Maksadımız sadece bir araştırma mevzuunu ortaya koymak ve bunun, doğruluklarının tahkiki gereken bir takım geniş hatlarını tesbite çalışmaktır.

İktisadî inanışların ve bunların siyasî hayat üzerindeki tesirlerinin tahlili ve monoğrafik bir inceleme ile başlanacak sistematik bir tedkiki iki bakımdan büyük fayda sağlar.

Evvelâ, cemiyet halinde yaşayan insan hakkındaki bilgilerimizin artması bakımından bir değeri haizdir.

Bundan başka, böyle bir tedkik sayesinde, belki vatandaşlar kitesinin iktisadî hadiseler ve nizamlar hakkında edinmiş olduğu kanaatleri tashih imkânlarını elde etmeğe yarar. Böyle bir tashihin demokratik cemiyetlerin işleminde niçin hayatî bir ehemmiyet arzettiğini izah lüzumsuzdur. Şüphesiz, her vatandaşın iktisadî alem hakkında tam manasile ilmî bir kanaat sahibi olması beklenemez. Hiç değilse bu alemin geniş hatlarını öğrenmesi hususunda kendisine yardım edilebilir ki bu onu münasebetsizlikler ve saçmalıklardan vikaye eder ve onun çok defa hakikî alem yerine ikame ettiği sihirli alemi bu hakikî aleme yaklaştırır. İktidarın bulunduğu yerde bilgi de bulunmalıdır.